[Project]
Interieurrestauratie van de Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijkbasiliek

[Eigenaar]
Kerkfabriek Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijkbasiliek

[Opdrachtgever]
Stad Mechelen

[Coördinatie]
Dienst monumentenzorg stad Mechelen
Schepen bevoegd voor monumentenzorg, Greet Geypen

[Uitvoerder aanvullend vooronderzoek]
Profiel cvba + Aletta Rambaut bvba

[Aangestelde architect]
Architectenbureau K. Beeck bvba

[Aangestelde aannemers]
- lot 1: voorgevel - firma Van Loy & Cie
- lot 2: glas-in-lood - firma Verstraete & Vanhecke
- lot 3: verwarming - firma Pit nv - QE bvba
- lot 4: interieurrestauratie - firma Renotec
- lot 5: beveiliging tegen inbraak en brand - firma Ardovlam nv

[Restauratiepremie]
Vlaamse overheid - Agentschap Onroerend Erfgoed

Geschiedenis

"Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijk is sinds eeuwen een begrip in de Mechelse regio, aangezien devote lieden het Mariabeeld geneeskundige krachten en miraculeuze eigenschappen toedichten." (De Greef, P. 1997)

©Stadsarchief Mechelen - www.beeldbankmechelen.be, SME001000140

Volgens een legende, die weliswaar voor het eerst in de 17de-eeuwse devotieliteratuur opduikt, liep rond 988 een schuit beladen met koopwaar aan de grond op de Hanswijkdries, net buiten Mechelen. De schippers kregen hun boot pas vlot nadat zij een Mariabeeldje aan wal hadden gebracht. Men geloofde daarom dat Maria deze plek als thuishaven had uitgekozen en plaatste het wonderbeeldje in een nabijgelegen kapel. Deze prentbriefkaart toont het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijk tijdens de cavalcade van 1913.

Geleidelijk aan ontstond er een speciale devotie voor het miraculeuze beeld, waardoor de kapel al snel uitgroeide tot een echt bedevaartsoord. In het midden van de 13de eeuw bereikte deze Mariale devotie haar hoogtepunt. Op vraag van de Mechelse bevolking stemden het Sint-Romboutskapittel en de bisschop van Kamerijk in 1287 in met de omvorming van Hanswijk tot een zelfstandige parochie en met de overdracht van het ontluikende bedevaartsoord aan de dalscholieren van Zoutleeuw.

De dalscholieren

Onder hun bestuur nam de verering nog toe. In het begin van de 14de eeuw was de toeloop van pelgrims zo groot geworden dat er naast de kapel van Hanswijk een nieuwe kerk en een nieuw klooster werden opgetrokken.

Het klooster, nog maar net hersteld van de schade die de ontploffing van het buskruitmagazijn in de Zandpoort in 1546 had veroorzaakt, werd tijdens de godsdienstoorlogen in 1572 grotendeels in puin geschoten. Uiteindelijk werden zes jaar later de nog resterende delen platgebrand.

©Stadsarchief Mechelen - www.beeldbankmechelen.be, SME001000338 Le.m. SME001000340

Deze ingekleurde pentekening van de Mechelse kunstenaar Jan-Baptist De Noter (1786-1855) geeft een impressie van het oude klooster van Hanswijk buiten de stadsmuren.

De dalscholieren zochten daarop hun toevlucht binnen de Mechelse stadsmuren. In 1579 kocht de prior een huis in de Hanswijkstraat, vlakbij de Hanswijkpoort. De heropbouw van de communauteit verliep aanvankelijk moeizaam. De omslag kwam er met de verkiezing van Nicolaus de Souhay tot prior in 1638.

Een nieuwe kerk

Hij slaagde erin om in de Hanswijkstraat en in de aanpalende waterstraatjes die naar de Dijle liepen, verscheidene panden aan te kopen en een voorlopige kapel te laten bouwen. Het aantal kanunniken nam toe en in 1663 vatte zijn opvolger het plan op om een nieuwe kerk en een nieuw klooster te laten bouwen.

De spraakmakende architect-beeldhouwer Lucas Faydherbe (1617-1697), op dat ogenblik onder meer belast met de bouw van de kerk van Leliëndaal aan de Bruul, kreeg de opdracht de nodige **plannen** uit te werken.

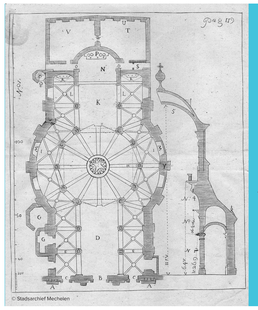

©Stadsarchief Mechelen

Lucas Faydherbe bedacht voor de kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijk een **uitzonderlijk grondplan.** Dit bestond uit een combinatie van een centraalbouw met koepel, sinds het begin van de 17de eeuw erg geliefd voor bedevaartkerken omdat de pelgrims er rond het aanbeden beeld konden lopen, en een traditionele driebeukige 'basilica'.

anonieme gravure van het grondplan van de Hanswijkkerk, in: P. Siré, Hanswijck..., 1738.

De **stabiliteitsproblemen van de koepel** werden onder meer veroorzaakt doordat Faydherbe het aantal steunpilaren had verminderd om een ononderbroken zicht te krijgen op het hoogaltaar, zoals te zien op deze pentekening. De afbeelding toont ook de toepassing van traditionele ribgewelven voor de zijbeuken en de toen vernieuwende combinatie van een tongewelf met cassettepatroon voor de middenbeuk.

Gravure van L.I. Fruijtiers naar I.B. Joffroij, in: P. Siré, Hanswijck..., 1738.

Aangezien het bouwterrein sterk naar de Dijle afhelde liet de architect langs de rivier een stevige kademuur optrekken als bescherming tegen het water. Het gevaar voor grondverschuivingen dwong hem het talud tot op de hoogte van de kademuur uit te graven. In deze bouwput metselde men een half onderaardse ruimte, die omwille van het hoogteverschil aan de waterkant uitzag op de Dijle. Zo beschikte de kerk over een crypte en kon op de plek die het koor van de oever scheidde, een ruime en hoge dienstvleugel voor het klooster gerealiseerd worden.

Het was van meet af aan duidelijk dat de dalscholieren hun gemeenschap niet met de kosten voor de bouw van de nieuwe kerk wensten op te zadelen. Gezien de immense populariteit van Hanswijk beantwoordden zowel arm als rijk de oproep om bij te dragen, zodat geld, bouwmaterialen en mankracht toestroomden. Op 10 mei 1663 legde Andreas Cruesen, de aartsbisschop van Mechelen, de eerste steen van de kerk. Zeven jaar later was het dak van de achterbouw geplaatst en waren de werken aan de rest van de kerk gevorderd tot aan de kroonlijst. Bij het overlijden van prior Cool in 1676 was de kerk bijna voltooid. Alleen de centrale koepel wachtte nog op verdere afwerking.

a73555_1944_copyright @ kikirpa.be

Om de zuilenarcade in de rotonde te verstevigen werden acht van de tien rondzuilen per twee met elkaar verbonden door drie ijzeren stangen, die met beugels rond de schachten van de zuilen werden geklonken. Om deze constructieve ingreep te verbergen werden de boogopeningen van deze traveeën gedeeltelijk opgevuld met stuc en decoratief beeldhouwwerk. Onderaan construeerde Lucas Faydherbe zijn karakteristieke **blokwerkportieken.**

Deze ingekleurde pentekeningen van de Mechelse kunstenaar Jan-Baptist De Noter (1786-1855) geven een impressie van de Hanswijkkerk en **het klooster van de dalscholieren** in 1780. Ze tonen respectievelijk de voorgevel, de gevel aan de kant van de Dijle en de binnenplaats.

©Stadsarchief Mechelen - www.beeldbankmechelen.be, SME001000338 Le.m. SME001000340.

Hoewel het bouwproject tot dan toe relatief vlot was verlopen, zag de nieuwe prior zich onmiddellijk na zijn aanstelling geconfronteerd met **ernstige stabiliteitsproblemen.** De zuidelijke zuil aan de zijde van het koor helde 25 cm over, zodat de constructie van de koepel in het gedrang kwam. Om hieraan te verhelpen liet Faydherbe met behulp van wiggen de scheefgezakte zuil rechten, waarna lood in de voegen werd gegoten. Deze ingreep volstond echter niet. Om de zuilenarcade in de rotonde te verstevigen werden acht van de tien rondzuilen per twee met elkaar verbonden door drie ijzeren stangen, die met beugels rond de schachten van de zuilen werden geklonken. Om deze constructieve ingreep te verbergen werden de boogopeningen van deze traveeën gedeeltelijk opgevuld met stuc en decoratief beeldhouwwerk. Onderaan construeerde Lucas Faydherbe zijn karakteristieke **blokwerkportieken**, waarvan de gladde, vooruitspringende delen, het zogenaamde bossage, verwijzen naar de Antwerpse barokarchitectuur.

Oorspronkelijk voorzag het koepelontwerp in een tamboer met twee verdiepingen. De stabiliteitsproblemen dwongen de architect er echter toe om zich te beperken tot één hoge lichtbeuk met twaalf rondbooogramen. Het blijft voorlopig een open vraag wie uiteindelijk de overwelving van de koepel afwerkte. Een document dat Faydherbe in 1677 liet opstellen geeft immers aan dat de prior dit werk mogelijk uitbesteedde aan een andere partij. Hoe het ook zij, op 30 mei 1678 werd de kerk geschikt bevonden voor de eredienst en werden het Heilig Sacrament en het Mariabeeld plechtig in de kerk geplaatst. Tijdens de afwerkingsfase van de kerk werd ook de bouw van **het nieuwe klooster** aangevat. Volgens een nu verdwenen chronogram in de voorgevel werd dit gebouw in 1689 voltooid.

De afwerking van de voorgevel

De voorgevel van de kerk bleef lange tijd onafgewerkt. Pas in 1780, drie jaar voor de afschaffing van de dalscholieren door keizer Jozef II, was het onderste gedeelte met parementsteen bekleed. Na de Franse Revolutie herleefde het katholicisme en nam Hanswijk een nieuwe vlucht als bedevaartsoord. De stijgende aandacht voor het nationale cultuurgoed leidde bovendien tot een ongekende voltooiingsdrang. In **1854** ontwierp Charles Drossaert de huidige neobarokke geveltop, waarbij hij zich met veel respect beriep op oude gravures die vermoedelijk naar een ontwerp van Lucas Faydherbe werden gemaakt.

©Stadsarchief Mechelen ©Stadsarchief Mechelen

Pas in **1854** ontwierp architect Charles Drossaert de tweede geleding van de voorgevel van de Hanswijkkerk. Deze afbeeldingen tonen de toestand voor (links) en na (rechts) de voltooiing.

In het najaar van 2011 startte de Erfgoedcel Mechelen i.s.m. Stedelijke Musea Mechelen een registratieproject op. Alle (kunst)objecten in de acht historische kerken van de Mechelse binnenstad worden geregistreerd in een inventaris. Zo krijgen we een duidelijk zicht op de samenstelling van de collecties en op de best mogelijke bewaaromstandigheden. Zowel wat zichtbaar aanwezig is in de kerken als wat achter de schermen wordt bewaard - kandelaars, textiel, beelden, schilderijen e.a. - wordt onder de loep genomen, beschreven, opgemeten en gefotografeerd. Alle informatie komt terecht in de databank van het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur vzw (CRKC).

Het registratieproject wordt gerealiseerd dankzij de inzet van een enthousiaste ploeg vrijwilligers. Na een opleiding door de Erfgoedcel en de dienst Erfgoed van de provincie Antwerpen gingen de eerste 10 vrijwilligers aan de slag in de Hanswijkbasiliek. Ondertussen zijn ze al met 22! Na de Hanswijkbasiliek kwamen de Sint-Pieterskerk en de Sint-Janskerk aan de beurt. In maart 2014 staat de Sint-Katelijnekerk op het programma.

De vrijwilligersploeg krijgt regelmatig de kans om haar kennis en kunnen bij te schaven. Na de basisvorming registratie volgden ze o.a. een tweedelige cursus iconografie en een vorming over het bewaren van religieus textiel.

Greet Voorhoof, Erfgoedcel Mechelen

Redactie
Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Literatuur
De Greef, Patrick, Lucas Faydherbe 1617-1697: het spoor van Faydherbe in Mechelen, in: Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen 1997/3, p. 36-43.